

Kalbimizin imtihanı: Kul hakkı

Mustafa Çağrıcı, 2 Mart 2026

<https://www.karar.com/yazarlar/mustafa-cagrici/kalbimizin-imtihani-kul-hakki-1607079>

Allah'ın isimlerinden biri Hak'tır; 'varlığı kesin olan, mutlak gerçek, hikmete uygun yaratan' anlamına gelir. Şu hâlde 'hak' kutsal bir kavramdır ve dokunulmazdır. Bazı ayetlerde 'hak' kelimesi 'gerçek, sabit, doğru' gibi anlamları dolayısıyla Kur'an'ı ve İslâm'ı ifade eder. İnsanlar arasında adalet ve hakkaniyet ilkelerine uygun bir düzen sağlayan, haksızlık yapanların cezalandırılmasını öngören âdil yasalar sisteminin adı olan hukuk 'hakk'ın çoğuludur. Kur'an'da hak 'adalet' anlamında da geçer.

İslâmî kaynaklarda, insanların gereğini yerine getirmekle yükümlü oldukları haklar 'Allah'ın hakları' (hukûkullah) ve 'kulların hakları' (hukûku'l-ibâd) şeklinde başlıca iki kısma ayrılmış, bazı kaynaklarda bunlara bir de hem Allah hakkı hem kul hakkı sayılan haklar eklenmiştir; zekât gibi.

İslâmî literatürde hukûkullahı riayet çoğunlukla 'Allah'ın emrine saygı' (et-ta'zîm li-emrillâh), 'hukûk-ı ibâda riayet' ise 'Allah'ın yarattıklarına şefkat' (eş-şefekatü alâ halkıllâh) deyimleriyle ifade edilir. Allah'ın emrine saygı, kısaca, Allah'ın varlığına ve birliğine iman edip hükümlerine uygun şekilde yaşamakla olur.

Daha çok fıkıh kitaplarında kul hakkı, 'hukûku'l-ibâd' (kulların hakları) yanında, üçü de 'insan hakları' anlamında olmak üzere, 'hukûku'l-insân', 'hukûku'n-nâs' ve 'hukûku'l-âdemiyyîn' tabirleriyle de ifade edilmiştir. Bu nedenle -değişmeyen ahlâkî özün gereği olarak- onlarca ayet ve hadiste hırsızlık, gasp, zimmet, irtikâp, emanete hıyanet, ölçü ve tartıda hile, aldatma (gabn), kumar, tefecilik (riba), karaborsacılık (ihtikâr) gibi gayrı meşru yollar haram kılınmış; insanların bu yollarla birbirlerine haksızlık etmeleri yasaklanmıştır.

***

Kul hakları maddi olacağı gibi bireylerin kendi bedensel ve manevi şahsiyetleriyle ilgili de olabilir. Cana kastetmek; iftira, alay, arkadan çekiştirme, kötü lakap takma gibi her türlü aşağılayıcı davranışlarla başkalarının şahsiyetlerini itibarsızlaştırmak İslâm kaynaklarında kul haklarını ihlal sayılmıştır.

Özel olarak ana babalar, akrabalar, komşular gibi olağan hayat şartlarında en çok temasta bulunduğumuz kesimlere ve çocuklar, yetimler, özürlüler, yabancılar gibi umumiyetle haklarını korumakta yetersiz durumda olanlara gerektiği şekilde ilgi gösterip haklarına riayet etmemizi buyuran çok sayıda ayet ve hadis vardır. Bu tür kaynaklar, bizi başkalarıyla ilgilenme ve yardıma teşvik eden yapıcı duygu, düşünce ve eylemlerle ruhumuzu ve hayatımızı bezeyip donatmamız için çok değerli bir ahlâkî öğreti içerir; kul hakkını gözetmeyi hem İslâmiyet'in hem insaniyetin gereği sayar.

Kul haklarına verilen zararlar ve yapılan kötülükler kaynaklarda 'mazlime' (zalimlik, haksızlık) ve bunun çoğulu olan 'mezâlim' kelimeleriyle ifade edilmektedir.

Yukarıda belirtilen yollarla belli bir kişiye verilen zararların yanında, kamunun maddî ve manevî hak ve menfaatlerine, huzur, güvenlik ve refahına zarar verme sonucunu doğuran faaliyetler de ayet ve hadislerle diğer İslâmî kaynaklarda kul hakkına tecavüz sayılmıştır.

Diğer bir önemli husus da İslâmî hükümlerde haklar ve bunların ihlaliyle ilgili ayrımcılık yapılmamış olmasıdır. Hanefî âlimi Ebûbekir el-Cassâs (ö. 370/981) İslam'da insan hakları (hukûku'l-âdemiyî) konusunda Müslüman vatandaş ile gayrimüslim vatandaş (zimmî) arasında fark gözetilmediğini belirtir (Şerhu Muhtaşari't-Taḥâvî, 2010, IV, 59). Keza bu hususta hür-köle ayrımı da yapılmamıştır (aynı eser, IV, 212). Fıkıh kitaplarında devletin, bu tür farklılıklara bakmaksızın, bütün vatandaşlarının malî ve bedenî haklarını korumakla yükümlü olduğu belirtilir.

***

Sonuç olarak, başta Kur'an-ı Kerîm olmak üzere İslam kaynakları ve tarihsel pratikler insan hakları konusunda bir altyapı oluşturacak değerinde zengin bilgi ve tecrübelerle sahiptir. Mesela İslâm'daki farz-ı kifâye ilkesine göre, bir Müslüman memlekette bazı insanlar yoksulluk, hak-hukuk ihlali veya başka sebepler yüzünden acı çekiyorlarsa diğer Müslümanların bunu önlemeleri zorunludur. Önleyecek yeterlilikte sivil veya resmî, kişisel veya kurumsal güçler çıkmazsa toplumun hepsi günahkârdır. Bu konuda günümüz Müslüman dünyada gördüğümüz eksiklikler İslam'ın değil, başta ulema olmak üzere Müslümanların kusurudur.